

DAILY LIFE OF THE GAGAUZ POPULATION OF SOUTHERN BESSARABIA IN THE
CONDITIONS OF SOVIETIZATION IN THE POST-WAR PERIOD

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ГАГАУЗЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ В
УМОВАХ РАДЯНІЗАЦІЇ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Іван Татаринів

кандидат історичних наук, доцент
E-mail: tatarinoffivanevgen@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6345-7409
Ізмаїльський державний гуманітарний
університет, Україна

Ivan Tatarinov

PhD of Historical Science, Associate Professor
E-mail: tatarinoffivanevgen@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6345-7409
Izmil State University of Humanities, Ukraine

Роман Науменко

аспірант
E-mail: nrydnepr@gmail.com
Ізмаїльський державний гуманітарний
університет, Україна

Roman Naumenko

Postgraduate student
E-mail: nrydnepr@gmail.com
Izmil State University of Humanities, Ukraine

ABSTRACT

The goal of any occupation is to change the traditional way of life of people, tear them away from their roots and impose a new reality on them. One of the peoples who found themselves in the territories occupied by the Soviet Union in 1944 was the Gagauz. In this article, based on documentary data and eyewitness accounts, an analysis of the impact of the Sovietization process on the daily life of the Gagauz population in the post-war period (1945-1953) was conducted. The main attention is paid to the collectivization process, which took away the land from the Gagauz and forced them into collective farms, which led to the general impoverishment of the population. A special place in the article is occupied by the analysis of testimonies about the famine of 1946-1947 and its impact on changing the traditional norms and way of life of the Gagauz. A study of everyday life, clothing, the education process, and festive culture in Gagauz villages in the post-war period was also conducted.

Key words: Gagauz, Sovietization, national policy, collectivization, famine of 1946-1947, everyday life, food, clothing, leisure, traditions.

Актуальність теми. В умовах повномасштабної війни росії проти України нам доводиться спостерігати, яку жорстоку політику провадить ворог на окупованих територіях. Однак, погляд у минуле показує, що такі вчинки не є чимось новим для російських імперців. Подібні дії вже робила радянська влада ще 80 років тому. Як сьогодні росіяни «привчають» населення окупованих земель бути «руськими», так і тоді радянська влада виховувала «советських людей». Засоби одні й ті самі – смерть, страх, голод. Головна мета – змінити традиційний уклад життя людей, відірвати їх від своєї коринь та насадити їм нову реальність. Одним з народів, який опинився на окупованих Радянським союзом територіях були гагаузи. В цій статті ми спробуємо розібратися чим обернулася для цього маленького етносу Південної Бессарабії радянська і як вона вплинула на повсякденне життя гагаузького населення у повоєнний період (1945-1953 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день на жаль немає спеціального дослідження, присвяченого повсякденному життю гагаузів у повоєнний період. Проте є низка публікацій, які побічно стосуються цієї теми. Справа у тому, що післявоєнні роки для всього населення Південної Бессарабії проходили під знаком депортацій, колективізації, голоду та злему традиційного укладу життя. Загальній історії гагаузів присвячена робота Ф. Ангели (Ангели, 2007). Повоєнні репресії в регіоні описані в статті Л. Циганенко (Tsuganenko, 2024). Найбільше публікацій про гагаузьке населення в досліджуваній період присвячені голоду 1946-1947 рр. (Борлак, 2010; Курдогло, 2010; Михалкіна, 2023; Турифер, 2023; Хатлас, 2021).

Тема нашого дослідження достатньо специфічна, оскільки ми маємо обмаль джерел з історії повсякденного життя гагаузів. Однак, ще є можливість поспілкуватися з людьми, які особисто пам'ятають повоєнні роки, зафіксувати їх свідчення, досвід, враження та описи. Протягом 2017-2021 рр. авторами проведено кілька експедицій, в ході яких були записані інтерв'ю старожилів

гагаузького села Дмитрівка Болградського району. Крім того ми спиралися на статті та дослідження вчених, присвячені історії повоєнних років у гагаузьких селах Молдови (Гагаузія). Все це дозволило створити достатньо репрезентативну джерельну базу з досліджуваного питання.

Мета статті. Розглянути та дослідити повсякденне життя гагаузького населення Південної Бессарабії в умовах радянської влади у повоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Історія повсякденності розглядає сферу буденного життя людей у різних політичних та історико-культурних контекстах. Ця галузь конструює модель повсякденного життя людей, намагаючись зрозуміти реакцію окремих верств суспільства на різні події, а також вивчити мотиви їх поведінки. Головною метою історії повсякденності є «дати обличчя і голос» кожній окремій людині в масі людей у контексті історії. Виходячи з цього об'єктом дослідження стають найрізноманітніші речі та події з якими люди стикаються кожен день: побут, робота, їжа, дозвілля, тощо. Ми погоджуємось з думкою історика Н. Гончарової, яка стверджує, що «історія повсякденності поглиблює дослідницький інтерес до пересічної людини як об'єкта вивчення, посилює власне антропологізацію наукових досліджень. Предмет історії повсякденності не варто регламентувати, він потребує різнопланових джерел, при доборі яких доцільно дотримуватися принципів історизму, об'єктивності, комплексності. Саме це дозволить досягти максимальної достовірності наукових результатів та вірогідності обґрунтованості висновків» (Гончарова, 2023).

В 1944 р. радянська влада остаточно повернулася в Бессарабію. Гагаузькі села були розділені кордоном між МРСР та УРСР, однак реалії в яких існували їх мешканці були доволі схожими.

Гагаузьке населення Південної Бессарабії – це в основному селяни, що займалися землеробством та тваринництвом. Основою укладу традиційного життя для них була робота на землі. І саме цей звичний плин життя було зруйновано в ході радянської влади. Все, навколо чого будувалася буденність гагаузів, було змінено новою владою – робота, побут, їжа, відпочинок.

Почнемо з того, що найбільше змінило уклад життя гагаузьких селян – колективізація. Цей процес включав в себе передачу землі, приміщень та сільськогосподарського інвентарю з приватної власності у власність держави. Простими словами – все це відбиралося у простих трудівників та передавалося в колгоспи.

Олександра Капсамун (1932 р.н., с. Дмитрівка, Болградський р-н) зазначає, що в них на сім'ю з 8 людей було 40-50 га землі, худоба, сільськогосподарський інвентар (крупорушка, борошномельні прилади, тощо). Все це забрали в колгосп. Господарів, хто чинив опір колективізації, заарештовували. Проте треба зазначити, що сільська біднота, яка не мала власної землі раділа такій «соціальній справедливості». Розкуркуленню та арештам за згадкою Олександри піддалися зокрема родини Танасогло та Кюлафли.

Родина Ольги Добріогло (1939 р.н., Дмитрівка, Болградський р-н) володіла невеликим вітряним млином, мали 4 коня, підводу. За радянськими нормами це вважалося куркульством. Тому нова влада все це конфіскувала, а разом з цим курей, запаси зерна, діжки з вином, тяску (прес для виготовлення вина) та інше побутове начиння. Все це родина віддала без супротиву, оскільки «боялися навіть слово сказати» представникам країни рад (Добріогло, 2021). Ганна Попазогло (1936 р.н. с. Дмитрівка, Болградський р-н) згадує: «Батьки в колгосп не хотіли. В них була олійниця, яку вони не хотіли віддавати. Батько взяв її та повіз продати у сусідньому селі. По дорозі його перехопили, щоб забрати олійницю. Тож батько змушений був її віддати та вступити до колгоспу» (Попазого, 2021). Параскева Мадам (1922 р.н., с. Дмитрівка, Болградський р-н): «Ми жили заможнo, були коні, вози, косарка, плуг, борона та інше. Однак все це забрали при формуванні колгоспу» (Мадам, 2021).

Крім всього іншого у мешканців Дмитрівки відбирали й жилплощу для суспільних потреб нової влади. Георгій Кедік (1938 р.н., с. Дмитрівка, Болградський р-н) згадує: «У нашому будинку розмістилося управління першого колгоспу с. Дмитрівка «Червоний Жовтень». У вересні 1946 р. звідти нас витурили, не давши взяти навіть потрібне майно». А от в будинку Олександри Капсамун розмістили школу, при цьому родині залишили лише 2 кімнати на 8 осіб (Капсамун, 2021).

Не маючи засобів до існування селяни змушені були йти працювати у колгосп навіть у порівняно ранньому віці. Наприклад, після 4-го класу Ганна Попазогло (їй тоді було 14 років) пішла працювати у колгосп. Олександра Капсамун також з 14 років, вже ходила на роботу в колгосп. На світанку відправлялися в поле та йшли босоніж по 7 км, а працювати там до сутінків. Нерідко людей виганяли на роботу прямо з хат. За трудовень видавали зарплату – 50 коп. Платили раз на рік (Попазого, 2021; Капсамун, 2021). Казати, що це була мізерна оплата праці навіть не доводиться.

Приблизний розпорядок дня гагаузьких селян виглядав наступним чином:

- 06.00 вставали, поралися по господарству та снідали;
- 08.00 починалася робота в колгоспі;

- 14.00 привозили обід з колгоспної кухні;
- 18.00 поверталися до дому та починали поратися в городі або йшли до сільського клубу.
- 20/21.00 лягали спати.

Найстрашнішим проявом радянської гагаузької сіл став голод 1946-1947 рр. На сьогоднішній день існують різні думки щодо питання про його причини. Одна з думок полягає у тому, що в усьому винна природа. Протилежну позицію представляють дослідники, які покладають відповідальність на дії влади. У цьому випадку дехто намагаються звинуватити виключно республіканську владу, тоді як центральний уряд СРСР був погано поінформований (про труднощі у постачанні населення продовольством, але не про голод). Ми ж схилиємося до думки, що в трагічному становищі була в основному винна комуністична влада. У цьому випадку не має значення, чи є головними винуватцями уряду Молдавської РСР та Української РСР, або центральний уряд СРСР, на чолі зі Сталіним. Важко повірити, що в тоталітарній державі, де система інформування працювала ідеально, вищі державні органи нічого не знали. Комуністична влада хотіла провести у Бессарабії колективізацію сільського господарства форсованими темпами. Методи, які вони використовували, не мають нічого спільного з принципами демократичної держави, якою називав себе Радянський союз. Природа в цьому випадку була тільки офіційною зручною причиною для пояснення трагічного становища.

Географічно територія Бессарабії, внаслідок частих посух, входить у зону ризикованого землеробства. З середини ХІХ ст. до 1946 року, за даними доктора історії Анатола Церану, у Бессарабії відбулися 33 посушливі роки. Найбільш уразливою до посухи традиційно була південна частина Бессарабії – Буджак (Михалкіна, 2023). Дослідник історії краю К. Курдогло наводить наступну інформацію у книзі «Голод у Гагаузії, (1946-1947 рр.)»: «Відомо, наприклад, що за румунської влади теж були посухи. За словами мешканця с. Копчак А. Хаджіогло, у 1921, 1924, 1928 рр. була посуха, проте тоді румунська влада надала селянам позики з банків та продпозики, навіть привозила з Румунії дрова, але не допустила голоду. Відомо також, що у селах були агробанки, які у випадку голоду видавали селянам гроші та продпозики. Так було до радянської влади, і селяни були застраховані від смерті» (Курдогло, 2010).

Нова влада, з суто ідеологічних причин, хотіла знищити селян та замінити їх радгоспами та колгоспами. У 1945 р. територія Бессарабії остаточно стала частиною Радянського союзу, а місцеві жителі повною мірою відчували на собі політику колективізації та виконання обов'язкових держпоставок. Посуха почалася того ж року, а наступного – набула масштабів масового лиха. Селяни з труднощами зібрали врожай з полів, що вигоріли на сонці, а потім у двори та комори селянських господарств приходили відряджені представники країни рад й місцеві активісти, обшукуючи та вимітаючи все до останнього зерна, залишаючи людей беззахисними перед голодом. Вийшло, що влада залишила трудівників не тільки без необхідного зерна для майбутнього посіву, а й без засобів для прожитку на зимові місяці. При цьому відібране зерно лежало та нерідко псувалось на державних складах, а в цей же час люди, які його виростили та зібрали помирали з голоду.

Методи для масової колективізації, які були використані у Бессарабії в 1946-1947 рр., були такими самими, як і в радянській Україні у 1932-1933 рр. Жорстокі заходи були спрямовані проти селян, які відмовлялися приєднатися до колгоспів та радгоспів. Не можна сказати, що під час репресій, влада керувалася етнічними критеріями. Відповідно до процентного співвідношення голодуючих, чисельність жертв була приблизно однакова у всіх етносів багатонаціонального регіону. Однак, слід зазначити, що абсолютна більшість гагаузів мешкає саме в Бессарабії. За різними оцінками, у голод 1946-1947 рр. села та міста з переважно гагаузьким населенням втратили від 20% до 50% жителів. Це автоматично робить голод післявоєнних років найстрашнішою катастрофою у новітній історії гагаузів. Незалежно від різної оцінки голоду в Бессарабії в 1946-1947 рр., виходить, що ці трагічні події означають просто геноцид гагаузів. Авторам цієї трагедії була передусім комуністична влада, а не примха природи (Хатлас, 2021: 31-32).

Під час голоду люди їли собак, кішок, рослини, які могли знайти. Нерідко від того труїлися та помирали. За розповіддю Олени Чолак (Беляєва): «Першим помер батько в 1946 році: він приніс додому кісточку від жердель або абрикос, попросив дружину обсмажити їх, поїв, отруївся і помер. Мама померла вже у лікарні. Їли тоді нутроші від стебел соняшника і перемелені кукурудзяні качанчики, з яких варили юшку – "жандру"» (Михалкіна, 2023). Іван Маленков (1941 р.н., с. Дмитрівка Болградський р-н): «Смолу з дерев їли, шовковицю, абрикос, ховрашків ловили, собак люди їли. Колоски з полів збирали, щоправда кого ловили, то заарештовували» (Маленков, 2021). У Параскеви Мадам з чотирьох дітей померли троє молодших – син та дві доньки. У людей забирали все – муку, зерно та інші харчові продукти. Їли все що могли, траву, харчові відходи з колгоспної столової, навіть мишей (Мадам, 2021).

Від голоду люди, які втрачали сили та розум, вдавалися навіть до канібалізму. Бували випадки, коли відрізати шматок м'якоти у трупа на цвинтарі, заманювали до себе сусідську дитину, вбили її, а тіло і вживали у їжу. Бувало, що наважувалися умертвити та з'їсти власних дітей і батьків. І це було не в абстрактних і далеких краях, а сталося лише 80 років тому в гагаузьких селах і містах: Козаклії, Томаї, Кірієт-Лунзі, Бешалмі, Вулканештах.

У доповідній записці секретаря Кагульського укому КП(б)М Д. Ганчева секретареві ЦК КП(б)М М. Ковалю про політико-економічний стан населення Кагульського повіту, 6 лютого 1947р. зазначається такий жахливий факт: «У Кангазькому районі в селі Беш-Алма 26 січня ц. р. громадянин Ч. Г. Г. 1912, року народження, селянин-бідняк, зарізав свою дочку 1940 року народження і вжив її в їжу, а 28 січня зарізав п'ятирічного сина, частину його тіла вжив у їжу, а решту людського тіла намагався продати на ринку, де й був затриманий» (Михалкіна, 2023).

Катерина Кедік зазначала: «Їли все що можна. Собак їли. А в одній родині [в с. Дмитрівка Болградський р-н], з чуток, маленьку дитину вбили та спекли у печі» (Кедік, 2020). Григорій Лазов розповідав: «Я знаю, що в селі [Кірієт-Лунга] люди їли своїх дітей. Ось вони брали своїх малих, я не знаю може ця дитина померла, може її вбили, але кидали до печі й потім їли» (Михалкіна, 2023). Ольга Добріюгло згадує у свої розповідях, що старші забороняли дітям пересуватися по селу без супроводу дорослих, оскільки їх могли заманити до якогось будинку вбити та з'їсти (Добріюгло, 2021).

Люди масово гинули від голоду, однак представників влади це не зупиняло. Після конфіскації зерна почали відбирати м'ясо та молочні продукти. При чому забирали їх саме у вигляді натуральних податків, навіть за рахунок заборгованості за 1944-1945 рр., тобто ще за воєнний період. Спеціальні представники державної влади разом із місцевими активістами визначали місця, де люди зберігали продукти харчування, зерно, та здійснювали їхню повну конфіскацію. За згадками Катерина Кедік (1935 р.н., с. Дмитрівка, Болградський р-н): «По селу ходила команда активістів, які вишукували зерно у селян та реквізували його. Нерідко доходило до відвертого грабунку, забирали їжу прямо з печі. Був такий випадок – мама зварила мамалигу та поставила на стіл, щоб вона охолочла. В цей час до будинку зайшли активісти, забрали цю мамалигу разом з казаном. Щоправда казан потім повернули – просто кинувши його у двір» (Кедік, 2020). За згадками старожилів цими «активістами» були, зазвичай односельці, які добровільно пішли на службу до радянської влади. Як правило це були люди бідні, нерідко батраки, п'яниці чи просто ледачі, що не мали свого господарства, тому радо відбирали його в інших. Такий розкол в середині сільської громади корінним чином руйнував традиційний уклад життя гагаузьких селян, за яким працююча людина мала міцне господарство та гарний врожай. А тепер все це відбирали люди, яких не можна було назвати зразковими господарями в гагаузькій спільноті.

Деякі люди встигли сховати частину врожаю, щоб хоч якось прогодуватися. Ганна Караджа (1932 р.н., с. Дмитрівка, Болградський р-н) згадує: «Батько сховав кілька мішків зерна у землі на городі та у кізяках, щоб його не знайшли під час обшуків. От в голод за рахунок цього і вижили» (Караджа, 2017). Інші продавали, що мали щоб купити хоч якісь продукти. Іван Малєков (1941 р.н.): «Батька призвали у 1941 р., а у 1944 він загинув під Білгород-Дністровським. За нами доглядав дід. Під час голоду він поїхав до Чадир-Лунги продав одяг, щоб купити продукти та хоч якось нас прогодувати» (Малєков, 2021).

Ті хто працював в державних установах мали можливість хоч якось підтримувати свої родини. Наприклад Олександра Капсамун згадує, що матір у 1946 р. влаштувалась у пекарню при колгоспі й тільки за рахунок цього їй вдалося врятувати всіх 7 дітей (Капсамун, 2021). За згадкою уродженця села Кірієт-Лунга Григорія Лазова на зиму 1946-1947 рр. продуктів залишилось дуже мало: «Хто ще мав сили йшли працювати на державні роботи, наприклад на залізницю. За це вони отримували пайок у вигляді кукурудзяної муки. Цей і так невеличкий пайок (близько кілограму) ділили на порції та розтягували на максимально довгий час, готували «жандру» (кілька жмень кукурудзяної муки кидали в киплячу воду)» (Михалкіна, 2023).

Влада цинічно приховувала масштаби трагедії. У свідоцтвах про смерть, її причиною вказувався не голод, а дистрофія. Багатьох померлих ховали у братських могилах навіть без реєстрації факту смерті. Взимку 1946-1947 рр. смертність була масовою. У селі Томай, лише за 15 грудня, за один день, померло 16 людей. У Кірієт-Лунзі за 15 днів грудня померло 25 осіб, у Беш-Гіозі – 18 осіб, у Гайдарах – 21 особа (Михалкіна, 2023).

Для поховання у с. Дмитрівка було організовано спеціальну команду. Катерина Кедік згадує, що ці люди обходили будинки та вантажили померлих на вози, щоб поховати на кладовищі у братській могилі. Поки яма не заповнювалась трупами – її не засипали. Сморід від цього стояв на все село. При чому нерідко забирали ще живих, «щоб два рази не ходити»: «Одну жінку ще живу

поклали до мерців на віз. Вона зрозуміла, що її везуть ховати. По дорозі вона сповзла та потроху дійшла до дому. Вона вижила і жила довго» (Кедік, 2020). Григорій Лазов з с. Кірієт-Лунга також згадує: «Коли прийшло потепління і стало можливо виходити на вулицю, можна було побачити всю жахливу картину голоду. На все село виявилось лише два віслюки, яких запрягли в сані та почали вивозити трупи з будинків. Їх штабелями клали на сані, по 10-15, та везли на кладовище. Коли сніг остаточно розтанув – там була жахлива картина – частини тіл мерців виглядали з-під розкислої землі» (Михалкіна, 2023). Ще більш моторошну картину згадувала Ганна Караджа: «Ми ходили по воду до криниці, яка знаходилась недалеко від кладовища. Я знала, що там була братська могила для померлих від голоду. Ось одного разу, коли я пішла по воду, то вирішила подивитись, що там. У великій ямі було накидано багато тіл та зверху трохи присипано землею. Не закопували повністю, бо кожен день туди скидали нові тіла. І от поки дивилась – мені здалось, що один мрець розплющив очі та подивився на мене. Я так перелякалася, що тікала до дому навіть відро з водою не забрала. Батько потім сам пішов за ними і по воду мене більше не відускали» (Караджа, 2017).

У березні 1947 р. масштаб смертності досяг таких розмірів, що центральна влада вже не могла ігнорувати те, що сталося, як і той факт, що місцеві, регіональні та республіканські органи були не в змозі самотійно і своєчасно впоратися з голодом. На місце прибув заступник голови Ради міністрів СРСР Андрій Косигін, було надано допомогу та оперативно запрацювали харчові пункти чи їдальні. Якість їжі в таких закладах була не найкращою: «У 1947 р. в селі [с. Дмитрівка] відкрили їдальню, де видавали їжу. Годували кониною. Мама від такої їжі спухла і захворіла» (Попазогло, 2021). Не зважаючи на всі зусилля влади, повністю голод був подоланий лише до осені 1947 р., коли було зібрано новий врожай.

Під час голоду один одному люди не сильно допомагали, бо не мали чим. Це приводило до руйнації морально-етичних уявлень гагаузів, змінювало їх відношення до людей, при тому на генетичному рівні закладалася велика скупість та страх зостатися самому «біля розбитого корита».

Після голодних років харчова система в гагаузських селах загалом повернулася до норми. Але не можна сказати, що їжа була аж надто різноманітною. Звичайний раціон селян складали продукти з зерна та городини. На сніданок їли хліб з цибулею, запиваючи його відваром трав та корінців; на обід вживали скромні супи з хлібом; а на вечерю – кашу чи мамалигу. Крім того готували кукурудзяні коржички, варили картоплю, робили бринзу. М'ясо їли тільки по великих святах.

Старі люди, які пережили голод, в гагаузських селах дуже дбайливо ставляться до хліба й хлібних крихт. Подібне трепетне ставлення як негласна усна традиція передається у сім'ях від покоління до покоління. Прабабусі привчали ніколи не залишати недоїки і, помилуй бог, їх просто викинути.

Невід'ємною частиною повсякдення для кожної людини є її одяг. З ним у повоєнні роки було дуже важко. Якісну тканину чи готовий одяг купити не було де. В гагаузських селах працювали тільки продмаги та винні лавки. За згадкою Олександрі Капсамун: «Латали все що можна, нового було не знайти» (Капсамун, 2021). Тканину виготовляли самі для себе та шили з неї одяг. І сьогодні в кожному гагаузському будинку можна побачити бабусині швацькі машинки, оскільки тоді жінки мали виготовляти одяг на всю родину. Бідніші люди обходились без машинок та шили вручну. Основним матеріалом була шерсть.

Чоловічий одяг складався з білої бавовняної сорочки, чорних або коричневих широких штанив чи галіфе з шерсті. Підперезувались широким червоним поясом – «кушаком», який був вишитий з одного боку. На ноги вдягали білі онучі з шерсті, а зверху – личаки з свинячої шкіри – «чарик». Влітку на голові носили фетровий капелюх, а взимку – баранячу шапку. Костюм доповнювався жилетом, який був суконним влітку та з баранячого хутра – взимку. У суровий холод зверху вдягали суконну свиту – «сукман». З прикрас чоловіки носили лише каблучку.

Жіночий костюм складався з домотканої сорочки, сукні без рукавів, чорної хустки. У свята за край хустки трохи нижче за рівень очей вставляли червону або рожеву квітку. Жіночий одяг був переважно темних тонів, лише подекуди прозирала скромна вишивка. У холоди одягали сукню з рукавами, кофту з сукна та хутряну безрукавку. При чому нерідко, щоб було тепліше – знизу вдягали стару сукню, а зверху – нову. В якості взуття використовували шкіряні личаки – «чарик» або капці – «терлік». Прикраси були практично обов'язкові – намисто, буси, браслети, сережки (Мадам, 2021).

Все це стосується дорослих людей. А от з одягом дітей було складніше. Вони доношували старі речі дорослих, які перешивалися на дитячі розмір. Влітку ходили напівголими та босоніж. В деяких родинах був лише один комплект одягу на кількох дітей. Тож поки одна дитина була в школі, або ходила у справах інші сиділи вдома (Кедік, 2020).

З освітою в гагаузського населення справи були непрості. Більшість людей отримали освіту ще за румунської влади. Параскева Мадам з с. Дмитрівка згадувала, що школа була у сусідньому селі –

Новоіванівці. Діти з Дмитрівки ходили туди на навчання. Коли прийшла радянська влада – школу відкрили в самому селі у будинку розкуркуленого селянина (Мадам, 2021). Донька цього селянин – Олександра Капсамун – згадує, що за румунської влади провчилася 2 роки. Коли ж прийшла радянська влада вона знову пішла в перший клас та провчилася ще 4 роки. Оскільки будинок у родини Олександрів був великий, нова влада його реквізувала та організувала в ньому школу. Родині ж виділили всього дві кімнати (на 8 осіб). Щоправда навіть електропостачання в школу не провели (Капсамун, 2021).

Значна кількість дітей в школу геть не ходили, оскільки залишались вдома допомагати батькам по господарству та доглядати за молодшими братами та сестрами (К. Кедік, 2020). Як ми вже згадували вище – навіть якщо дитина йшла до школи, то вчилася лише кілька класів, після чого починалась робота в колгоспі (Попазогло, 2021; Караджа, 2017, Капсамун, 2021). При румунах діти навчалися румунської, з приходом радянської влади – російською. Про навчання гагаузькою – навіть мови не було.

Як частину освітнього процесу, можна розглянути призов у 1946-1953 рр. молодих гагаузів до шкіл фабрично-заводського навчання (ФЗН). Хоча, за фактом, це була примусова трудова мобілізація. Людей в основному відправляли працювати у шахти на Донбас. За порушення дисципліни та за самовільне залишення такого «навчання» передбачалося покарання у вигляді ув'язнення до трудової колонії на строк в один рік. Хоча нерідко строки були більшими. Мого діда, Івана Караджу (1931 р.н., с. Дмитрівка, Болградський р-н) також примусово мобілізували у ФЗО та відправили в шахти на Донбас, де він у свої 16 років працював нарівні з дорослими шахтарями. Робота була небезпечною, в забоях нерідко траплялися обвали. Однак годували їх там непогано, це врятувало його від голоду в рідній Дмитрівці. Його односелець – Іван Маленков – згадує про ставлення до ФЗО: «Дядько мій переховувався, щоб не забрали працювати у шахти» (Маленков, 2021).

Гагаузи дуже релігійний народ, тож святкове дозвілля в дорадянський період було тісно пов'язано з православною церквою. Люди жили за церковним календарем, всі свята, які відзначались – були релігійними, а всі важливі події в житті (хрестини, весілля, похорон, освята будинку) – супроводжувались релігійними ритуалами. Однак з приходом радянської влади церкви позакривали. Наприклад в с. Дмитрівка Болградського району в церкві облаштували спортзал. При цьому релігійні свята заборонили, на зміну Різду та Великодню прийшли 7 листопада, 1 й 9 травня (Капсамун, 2021).

Перші роки радянської влади були захмарені голодом та колективізацією, до того ж відбувалась ломка традиційного релігійного устрою життя. Тож про жодну святкову культуру мови й не було. Лише після кількох повоєнних років життя поступово почало налагоджуватися. Селян привчали бути «радянськими людьми». В Дмитрівці побудували сільський клуб, де по вечорах показували різноманітні пропагандистські фільми, наприклад «Чапаєв» (1934). В центрі села було облаштовано монумент Федору Куролого (комуніст, секретар сільської ради, розстріляний румунами у 1941 р.).

В народних гуляннях прослідковувався національний колорит. На свята люди збирались на «хоро», тут грала музика (гармонь, скрипка, дудка). Танцювали в основному «хоро» (хоровод) або «кадинжа» (гагаузький народний танок). Традиційними були також вечорниці у молодих людей, які збирались у когось з дорослих односельців, спілкувалися, співали пісні, займалися рукоділлям. Нерідко запрошували гармоніста, приносили їжу та вино і такі зустрічі перетворювались на танці. Саме на таких заходах молоді люди знайомилися й нерідко потім засиляли сватів (Мадам, 2021).

На питання «Яким були дитячі ігри» – респонденти в основному відповідали, що в повоєнні роки було не до ігор. Це і зрозуміло. Однак деякі згадки про дитячі розваги все ж є. Про якісь спеціальні дитячі іграшки звісно мови й не було. Дівчата використовували саморобні ляльки зроблені з ганчір'я або з початків кукурудзи (Капсамун, 2021).

Хлопці в основному грали в якісь рухливі ігри. Так, Іван Маленков згадує про популярну серед хлопців гру «ашик». Грали у неї в теплу пору року на вулиці. Для гри використовують баранячі кістки-суглоби, які попередньо виварювалися або бралися з харчових відходів. Зазвичай, кожен гравець мав свій набір кіток, але допускалося використання загального набору при індивідуальних битках. Прості кістки іноді розфарбовувалися в різні кольори (зокрема чорний), вони цінувалися в залежності від свого розміру і ваги. Головна кістка «сака» (зазвичай це кістка великого розміру) мала найбільшу ціну. «Сака» зазвичай бралася з не варених суглобів, тому що в процесі варіння кістка втрачає в масі, що погано відбивалося на ударній силі. Кістки розставляли в ряд. Гравець кидав з відстані кількох метрів кістку-биток, якою потрібно вибити інші кістки з ряду. Також необхідно, щоб биток став у певну позицію (Маленков, 2021).

**Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 69**

Висновки. До приходу радянської влади життя гагаузів значною мірою регулювалося традиційними нормами поведінки, релігією та звичаями. Важливу роль у регламентації їх повсякденного життя грав народний та церковний календар. Гагаузам була властива взаємодопомога сусідських чи споріднених господарств один одному на основі взаємної домовленості. Однак прихід радянської влади корінним чином змінив гагаузьку буденність. Колективізація розколола сільську громаду та норми її життя, за яким працювала людина мала міцне господарство та гарний врожай. Тепер у привілейованому становищі опинилися не прості трудівники, а поплічники нової влади з бідняків, яких не можна було назвати зразковими господарями. Голодні 1946-1947 рр. не тільки змінили раціон гагаузьких селян, а й залишили страшний відбиток у культурі харчування, який прослідковується й досі. Традиційна серед гагаузів взаємодопомога на генетичному рівні витіснялась великою скупістю та страхом залишитися ні з чим. Загальний рівень життя став дуже низьким, бідність прослідковувалась у одязі, побуті, дозвіллі. Сильного удару по повсякденню гагаузів завдала радянська антирелігійна політика. Таким чином бачимо, що радянська політика проникла буквально в усі сфери життя гагаузьких селян та корінним чином їх змінила.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

- Ангели, Ф. Очерки истории гагаузов – потомков Огузов (середина VIII – нач. XXI вв.). Спб., 2007.
- Борлак, І. Трансформація традиційної культури під час голоду 1946-1947 рр. в селі Дмитрівка Болградського району Одеської області. *Матеріали до української етнології*. 2010. № 10 (13). Р. 386-390.
- Гончарова, Н. Зasadничі підходи у вивченні історії повсякденності. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2023. № 10. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16872621288812.pdf>
- Добриогло, О. Інтерв'ю записане в с. Дмитрівка у травні 2017 р. Особистий архів Татарінова І. 2021.
- Капсамун, О. Інтерв'ю записане в с. Дмитрівка у травні 2021 р. Особистий архів Татарінова І. 2021.
- Караджа, Г. Інтерв'ю записане в с. Дмитрівка у травні 2017 р. Особистий архів Татарінова І. 2017.
- Кедік, Г. Інтерв'ю записане в с. Дмитрівка у травні 2021 р. Особистий архів Татарінова І. 2021.
- Кедік, К. Інтерв'ю записане в с. Дмитрівка у травні 2017 р. Особистий архів Татарінова І. 2020.
- Курдогло, К. Голод в Гагаузії, (1946-1947 гг.). Комрат-Кишинев, 2010.
- Мадам, П. Інтерв'ю записане в с. Дмитрівка у травні 2017 р. Особистий архів Татарінова І. 2021.
- Малеков, І. Інтерв'ю записане в с. Дмитрівка у травні 2017 р. Особистий архів Татарінова І. 2021.
- Михалкіна, А. Голод 1946-1947 гг. в Гагаузії: Нужно ли это живым?! 2023. URL: <https://nokta.md/golod-1946-1947-gg-v-gagauzii-nuzhno-li-eto-zhivym/>
- Попазогло, Г. Інтерв'ю записане в с. Дмитрівка у травні 2017 р. Особистий архів Татарінова І. 2021.
- Хатлас, Е. Восприятие и оценка голода в Бессарабии 1946-1947 годов глазами современных гагаузов (проживающих в Буджаке). 2021. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/28-36_5.pdf
- Tsyganenko, L. Repressions against the Ukrainian population Southern Bessarabia (1940 - 1953): tragedy, memorialisation, commemoration. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. № 67. 2024. Р. 220-231.

REFERENCES

- Angeli, F. (2007). *Ocherki istorii gagauzov – potomkov Oguzov (seredina VIII – nach. XXI vv.)* [Essays on the history of the Gagauz people – descendants of the Oghuz (mid-8th – early 21st centuries)]. Ch. [in Russian].
- Borlak, I. (2010). Transformatsiia tradytsiinoi kultury pid chas holodu 1946-1947 rr. v seli Dmytrivka Bolhradskoho raionu Odeskoi oblasti [Transformation of traditional culture during the famine in Dmytrivka Bolhradskoho raionu Odeskoi oblasti].

of 1946-1947 in the village of Dmytrivka, Bolgrad district, Odessa region]. *Materialy do ukrainskoi etnologii* [Materials for Ukrainian ethnology]. № 10 (13). P. 386-390 [in Ukrainian].

Honcharova, N. (2023). Zasadnychi pidkhody u vyvchenni istorii povsiakdennosti [Basic approaches in studying the history of everyday life]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka"*. [International scientific journal "Internauka"]. 10. [in Ukrainian]. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16872621288812.pdf>

Dobriohlo, O. (2021). Interviu zapysane v s. Dmytrivka u travni 2017 r. [The interview was recorded in the village of Dmytrivka in May 2017]. *Osobystyi arkhiv Tatarynova I.* [Personal archive of Tatarinov I.]. [in Ukrainian].

Kapsamun, O. (2021). Interviu zapysane v s. Dmytrivka u travni 2017 r. [The interview was recorded in the village of Dmytrivka in May 2017]. *Osobystyi arkhiv Tatarynova I.* [Personal archive of Tatarinov I.]. [in Ukrainian].

Karadzha, H. (2017). Interviu zapysane v s. Dmytrivka u travni 2017 r. [The interview was recorded in the village of Dmytrivka in May 2017]. *Osobystyi arkhiv Tatarynova I.* [Personal archive of Tatarinov I.]. [in Ukrainian].

Kedik, H. (2021). Interviu zapysane v s. Dmytrivka u travni 2017 r. [The interview was recorded in the village of Dmytrivka in May 2017]. *Osobystyi arkhiv Tatarynova I.* [Personal archive of Tatarinov I.]. [in Ukrainian].

Kedik, K/ (2020). Interviu zapysane v s. Dmytrivka u travni 2017 r. [The interview was recorded in the village of Dmytrivka in May 2017]. *Osobystyi arkhiv Tatarynova I.* [Personal archive of Tatarinov I.]. [in Ukrainian].

Kurdoglo, K. (2010). *Golod v Gagauzii, (1946-1947 gg.)* [Famine in Gagauzia (1946-1947)]. Komrat-Kishinev. [in Russian].

Madam, P. (2021). Interviu zapysane v s. Dmytrivka u travni 2017 r. [The interview was recorded in the village of Dmytrivka in May 2017]. *Osobystyi arkhiv Tatarynova I.* [Personal archive of Tatarinov I.]. [in Ukrainian].

Malekov, I. (2021). Interviu zapysane v s. Dmytrivka u travni 2017 r. [The interview was recorded in the village of Dmytrivka in May 2017]. *Osobystyi arkhiv Tatarynova I.* [Personal archive of Tatarinov I.]. [in Ukrainian].

Mihalkina, A. (2023). *Golod 1946-1947 gg. v Gagauzii: Nuzhno li eto zhivym?!* [Famine of 1946-1947 in Gagauzia: Do the living need it?!]. [in Russian]. URL: <https://nokta.md/golod-1946-1947-gg-v-gagauzii-nuzhno-li-eto-zhivym/>

Popazohlo, H. (2021). Interviu zapysane v s. Dmytrivka u travni 2017 r. [The interview was recorded in the village of Dmytrivka in May 2017]. *Osobystyi arkhiv Tatarynova I.* [Personal archive of Tatarinov I.]. [in Ukrainian].

Hatlas, E. (2021). *Vospriyatie i ochenka goloda v Bessarabii 1946-1947 godov glazami sovremennykh gagauzov (prozhivayushih v Budzhake)* [Perception and assessment of the famine in Bessarabia in 1946-1947 through the eyes of modern Gagauz people (living in Budjak)]. [in Russian]. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/28-36_5.pdf

Tsyganenko, L. (2024). Repressions against the Ukrainian population Southern Bessarabia (1940 – 1953): tragedy, memorialisation, commemoration. *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu* [Scientific newsletter of the Izmail State Humanitarian University]. № 67. 2024. P. 220-231. [in English].

АНОТАЦІЯ

Мета будь-якої окупації – змінити традиційний уклад життя людей, відірвати їх від своєї коріння та насадити їм нову реальність. Одним з народів, який у 1944 р. опинився на окупованих Радянським союзом територіях були гагаузи. В цій статті, на основі документальних даних та свідчень очевидців, було проведено аналіз впливу процесу радянзації на повсякденне життя гагаузького населення у повоєнний період (1945-1953 рр.). Головна увага приділена процесу колективізації, який відібрав у гагаузів землю та загнав їх у колгоспи, що призвело до загального зубожіння населення. Особливе місце у статті посідає аналіз свідчень про голод 1946-1947 рр. та його вплив на зміну традиційних норм та укладу життя гагаузів. Також проведено дослідження побуту, одягу, процесу освіти, а також святкової культури в гагаузьких селах у повоєнний період.

Ключові слова: гагаузи, радянська політика, національна політика, колективізація, голод 1946-1947 рр., повсякденне життя, їжа, одяг, дозвілля, традиції.